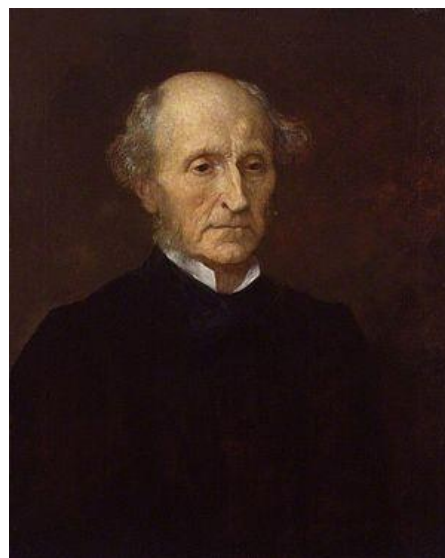

9.2. lecke: A szabadságról – J. S. Mill

John Stuart Mill Bentham követője, az egyik legjelentősebb 19. századi brit filozófus. Gondolkodása a **klasszikus utilitarianizmushoz** és a **klasszikus liberalizmushoz** tartozik. A **feminizmus** egyik első képviselőjeként is számon tartják, tehát egy olyan gondolkodóként, aki síkra szállt azért, hogy a politikai egyenlőség szellemében a nőket ugyanolyan jogok illessék meg, mint a férfiakat.

A továbbiakban Mill **szabadságfelfogásáról** lesz szó *A szabadságról* (John Stuart Mill: *A szabadságról*, In: J. S. Mill: *A szabadságról, Haszonelvűség*, ford. Papp Mária, Budapest, Helikon, 1980. 7-226. oldal) című értekezése alapján.

E művében Mill utilitarista alapokon a **politikai szabadság fontossága mellett érvel**. Kidolgoz egy elvet, amelynek tiszteletben tartásával a társadalomban biztosítani kell a szabadságot. Ez az elv a liberalizmus alapelveinek egyik változata. Lényege, hogy **az emberi cselekvésekbe mindaddig nem szabad az államnak és a társadalomnak beavatkoznia, amíg azok nem sérti mások jogait és szabadságát**. A kényszer alkalmazásának egyetlen jogos esete az **önvédelem**, azaz amikor valakitől a másik embert és a társadalmat meg kell védeni. Ennek az elvnek az érvényességét Mill az **utilitarista hasznosság-elvre** alapozza: **a társadalomnak az a hasznos, ha mindenki szabadon, az állam, a társadalom és mások kényszere nélkül igyekszik a saját hasznát (boldogságát) maximálni**. Ezzel ugyanis a társadalom is jól jár: az egyéni boldogságok hozzájárulnak a társadalom összboldogságához.

Utilitarizmus vs. kontraktualizmus

Noha Mill liberális gondolkodó, **nem kontraktualista**. A kontraktualisták – mint láttuk – az igazságosságot a társadalomban a szerződés eszméjére alapozzák: igazságos az, ami összhangban áll a társadalmi szerződéssel és igazságtalan, ami ellentétes azzal. Az utilitaristák az igazságosságot nem a szerződésre, hanem – mint láttuk – a társadalmi hasznosságra alapozzák: **igazságos az, ami a társadalom nagyobb részének nagyobb boldogságát szolgálja**.

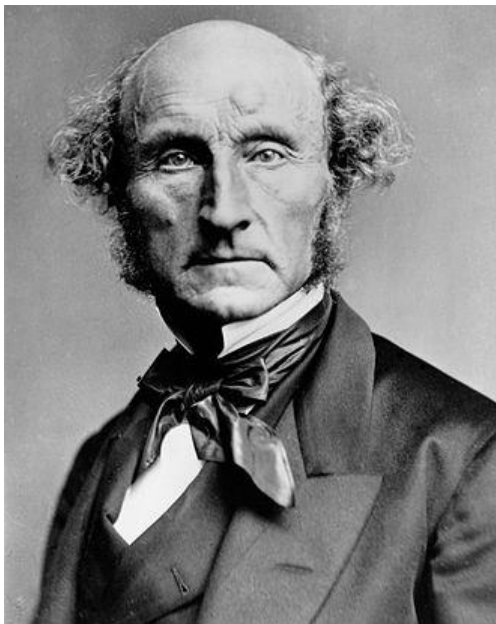
Ajánlott olvasmány: Mill: *Haszonelvűség* című értekezésének 5. fejezete: Az igazságosság és a hasznosság kapcsolatáról. In: John Stuart Mill: *A szabadságról*, In: J. S. Mill: *A szabadságról, Haszonelvűség*, ford. Papp

Mária, Budapest, Helikon, 1980. 308 skk. oldal).

Mill szerint a szerződés csak a politikai hatalom szabályozására alkalmas, de a társadalomnak az egyén feletti elnyomását nem szabályozza. Rousseau-t kritizálva írja a következőt:

„Az a nép, amely a hatalmat gyakorolja, nem mindig azonos azzal, amelyen a hatalom gyakoroltatik” (John Stuart Mill: A szabadságról, In: J. S. Mill: *A szabadságról, Haszonelvűség*, ford. Papp Mária, Budapest, Helikon, 1980. 16. oldal)

Emlékezzünk: Rousseau-nál a népszuverenitás elve szerint a nép a főhatalom letéteményese, és mindenki egyszerre **polgár** és **alattvaló**, azaz törvényhozó és a törvénynek alávetett. Ezzel szemben Mill itt egy nagyon fontos szempontot fogalmaz meg a politikai gondolkodásban. A hatalomgyakorlás nem mindig működik úgy, ahogy azt Rousseau leírja.

A politikai közösségben különböző csoportok vannak (etnikai, nemi stb.). Mill arra hívja fel a figyelmet, hogy **sokszor a többség hatalmat gyakorol a kisebbség, vagy a társadalom egésze az egyén felett**. E hatalomgyakorlásnak többféle formája van. Egyrészt **a politikai hatalom** különböző formái, másrészt pedig **a szokások, erkölcsök vagy a közvélemény**. A szokás normatív erejénél fogva képes bizonyos viselkedési mintázatokat kikényszeríteni kisebbségekből és egyénekből, és így ez is a szabadság korlátozásának egy formája lehet. Mill tehát a hatalom több formája korlátozásának szükségszerűségét hirdeti.

Az alaprobléma és a tézis

Más liberális gondolkodókhoz (Locke, Montesquieu) hasonlóan Mill hangsúlyozza a politikai hatalom **expanzív** (terjeszkedő) jellegét. A hatalom gyakorlóit hajlamosak saját hatalmukat növelni, a törvényes kereteket átlépni és hatalmukkal visszaélni.

„Általánosságban növekvő hajlamot láthatunk a világban a társadalom hatalmának jogtalan kiterjesztésére az egyén fölött a közvélemény, sőt a törvényhozás segítségével is.” (John Stuart Mill: A szabadságról, In: J. S. Mill: *A szabadságról, Haszonelvűség*, ford. Papp Mária, Budapest, Helikon, 1980. 35. oldal.)

Ha a szabadság a legfontosabb érték a társadalomban, akkor **a hatalmat**

korlátozni kell. A kontraktualista liberális hagyományban a szerződés eszméje határozza meg a politikai hatalomgyakorlás elveit és korlátait. Mill szerint azonban újra fel kell tenni a hatalom korlátozására vonatkozó kérdést.

„Szinte teljesen megoldatlan az a gyakorlati kérdés, hogy hol jelöljük ki a határt – hogyan alakítsuk ki a megfelelő egyensúlyt az egyéni függetlenség és a társadalmi szabályozás között. (...) Mindaz, ami értékessé teszi egy ember számára az életet, korlátozza mások cselekvését. Bizonyos viselkedési szabályokat ezért elő kell írni – mindenekelőtt törvények segítségével, más dolgokban pedig, melyek törvényes beavatkozásra nem alkalmasak, a közvélemény segítségével. Az emberi viszonyok alapvető kérdése, hogy melyek legyenek ezek a szabályok.” (John Stuart Mill: A szabadságról, In: J. S. Mill: *A szabadságról, Haszonelvűség*, ford. Papp Mária, Budapest, Helikon, 1980. 19. oldal.)

Mill a **hatalom korlátozását** és az egyéni szabadság biztosítását úgy a politikai hatalommal, mint a közvélemény elnyomó erejével szemben a **hasznosság-elv alapján** kívánja biztosítani. Műve fő tézise a liberális hagyományt követi.

E tanulmány célja, hogy felállítsunk egy igen egyszerű alapelvet, mely tökéletesen alkalmas arra, hogy szabályozza a társadalomnak az egyénnel szemben alkalmazott ellenőrző és kényszerítő tevékenységét, akár jogi tevékenység keretében kimért fizikai erőszak, akár a közvélemény erkölcsi kényszere ennek az eszköze. Ez az elv a következő: **az önvédelem az egyetlen olyan cél, melynek érdekében az emberiségnek – kollektíven vagy egyénileg – joga van beavatkozni bármely tagja cselekvési szabadságába.** (John Stuart Mill: *A szabadságról*, In: J. S. Mill: *A szabadságról, Haszonelvűség*, ford. Papp Mária, Budapest, Helikon, 1980. 26-27. oldal.)

Az egyetlen cél, amelynek érdekében jogosan lehet egy civilizált közösség bármely tagjával szemben – akarata ellenére – erőszakot alkalmazni: **mások sérelmének megakadályozása.** (John Stuart Mill: *A szabadságról*, In: J. S. Mill: *A szabadságról, Haszonelvűség*, ford. Papp Mária, Budapest, Helikon, 1980. 27. oldal.)

A cselekvési szabadságnak egyedül a mások sérelme szabhat határt. Azaz addig, amíg valaki viselkedésével, életvitelével másokat nem sért, nem korlátozható cselekvési szabadságában. Ez a **liberális alapelv** megfogalmazása.

A liberalizmus individualista gondolkodási mód, amennyiben nem a közösségre, az összetartozásra, hanem a személyességre, egyéniségre helyezi a hangsúlyt. Alapelve, hogy **senki ne írja elő másnak, hogyan éljen és boldoguljon**, feltéve, hogy életvezetésével senkit nem bánt és nem sért meg. A liberalizmus tehát **a személyesség szférájának sérthetlenségét** kívánja biztosítani.

Ebből érthető meg, miért tarják a liberálisok fontosnak, hogy a boldogságot elválasszák az erény gyakorlásától (ld. fent). Az, hogy ki hogyan él, magánügy, ha ezzel másokat nem sért. Emlékezzünk rá, hogy a liberalizmus kialakulása a 17.

századra, a vallásháborúk és a vallási intolerancia időszakára megy vissza. A vallási türelem és tolerancia elérése Locke egyik fontos törekvése volt. A 18. század második felétől, az egyház és az állam szétválasztásával a vallás **magánügyé** vált. A liberalizmus egyik fontos igénye, hogy mindenki maga választhassa meg a saját vallását, és senkire ne lehessen erőszakkal egy vallást rákényszeríteni, vagy megtiltani annak gyakorlását (persze mindig hozzá kell tenni: feltéve, hogy annak gyakorlása másokat nem sért). Ez a **lelkiismeret szabadsága**.

Mill ezt így fogalmazza meg:

Az egyén csak annyiban felelős a társadalomnak, amennyi viselkedéséből másokat érint. Mindabban, ami csak őt érinti, jogos függetlensége korlátlan. Önmagának, saját testének és lelkének mindenki korlátlan ura. (John Stuart Mill: *A szabadságról*, In: J. S. Mill: *A szabadságról, Haszonekvőség*, ford. Papp Mária, Budapest, Helikon, 1980. 27. oldal.)

Mill a személyes szabadság biztosításának és a politikai és társadalmi hatalom korlátozásának elvét a hasznosságra alapozza. Az állítja, hogy **a társadalomnak sokkal hasznosabb és előnyösebb, ha biztosítja az egyének szabadságát, mint ha korlátozza azt**. Minél nagyobb a szabadság, annál nagyobb haszon származik belőle.

„Az emberiség többet nyer, ha eltűri, hogy mindenki úgy él, ahogy neki tetszik, mint ha arra kényszerítik egymást, hogy úgy éljenek, ahogy a többieknek tetszik.” (John Stuart Mill: *A szabadságról*, In: J. S. Mill: *A szabadságról, Haszonekvőség*, ford. Papp Mária, Budapest, Helikon, 1980. 33. oldal)

Összefoglalás

Mill *A szabadságról* című művében egy elvet dolgoz ki arra nézve, miként kell az egyéni szabadságjogok védelmében a hatalmat korlátozni. Az egyéni cselekvésbe kívülről csak az önvédelem érdekében szabad beavatkozni. Mindenki szabadon cselekedhet mindaddig, míg cselekvésével másokat nem sért. Ezt az elvet Mill a hasznosságra alapozza: a társadalomban nagyobb haszna származik abból, ha engedi a tagjait szabadon cselekedni, mint ha a szabadságot önkényesen korlátozza.

Kérdések:

Hogyan határozzák meg az igazságosság alapelvét a kontraktualisták és az utilitaristák?

Miért kell Mill szerint korlátozni a hatalmat?

Milyen elv szerint kell korlátozni Mill szerint a hatalmat?

Milyen módokon korlátozható az egyén szabad cselekvése?

Miért választják szét az utilitaristák az erény és a boldogság fogalmát?

Milyen összefüggés áll fenn Mill szerint a haszon és a szabadság között?